

Forskarutbildningen i retorik, Litteraturvetenskapliga institutionen: Rapport från benchmarking med retorikämnet vid Eberhard-Karl- Universität zu Tübingen

I samband med den självvärdering av forskarutbildningen i retorik som genomfördes under 2019 valde vi att använda oss möjligheten till ”benchmarking” som utvärderingsalternativ. Detta innebar i korthet att vår självvärdering lästes av representanter för forskningsmiljön vid universitetet i Tübingen, Tyskland, och att vi sedan träffade dessa på plats för att genomföra ett utvärderingssamtal. Med denna rapport önskar vi kort redogöra för

- 1) Processen och genomförandet, samt
- 2) Egna uppfattningar och intryck av benchmarking som utvärderingsform.
- 3) Kommentarer till de båda utvärderingsrapporter som erhållits.

Processen och dess genomförande

I samband med att vi inledde arbetet med att skriva en självvärdering av forskarutbildningen i retorik kontaktade vi Dietmar Till, professor i retorik (”allgemeine Rhetorik”) vid institutionen för retorik i Tübingen. Till ställde sig villig att tillsammans med sin kollega Olaf Kramer, professor i retorik med inriktning mot vetenskapskommunikation, fungera som vår motpart på plats.

Inför arbetet meddelades kollegorna i Tübingen följande instruktioner:

[T]he discussion should focus on what you find interesting/problematic etc. The perspective should be comparative, Uppsala-Tübingen.

[---]

After the meet-up we ask you to write a 10-page (approximately) assessment of our education, based on our self-assessment and the discussion.

This assessment should comprise the following. Please note, some of these requirements might sound a bit odd, especially in English, but they are necessary in order for the assessment to comply with legal and formal requirements:

- General reflection on the quality of our education, including its strengths and weaknesses.
- An assessment of the work being done to ensure and possibly enhance quality. What routines are in place and do they appear to be working? What could perhaps be done instead?

The assessment should also address the following issues:

- Are the goals stated in the Swedish “Hochschulgesetz” attained? (See the goals for the third cycle education/Degree of Doctor, see the Annex 2 included here, towards the end)
- Are the content and form of the education scientifically grounded and grounded on “tested experience”? Does the education focus on the learning of the doctoral candidates?
- Are the goals examined in a “zielgerecht” and “rechtlich korrektes” fashion? Is the intellectual and scholarly progression of the doctoral students ensured?
- Are there enough teachers? Do these have the proper qualities needed to teach at this level?
- Is the education internationally orientated?
- Are perspectives of sustainability furthered?
- Are perspectives of gender equality integrated into the education?
- Does the education answer to individual and societal needs? Does it prepare the students for a career outside of the university?
- Do the doctoral candidates have possibilities to influence the education?
- Is the work-/study environment suitable?
- Is the education continuously assessed and developed?

Hopefully you will find all the answers in our self-assessment. If not, we will have the possibility to clarify these points in our discussion. If you then still have not received a satisfactory answer, just state that the question cannot be answered based on the information at your disposal.

Since we will be working on a rather tight schedule in the fall (the assessment should be handed in to the Fakultät as early as November 15th), I think it would be a good idea if you could have a draft based on the self-assessment ready already when we meet one another; this way you just need to revise it based on the discussion.

Dessa instruktioner tillställdes alltså kollegorna i Tübingen tillsammans med självvärderingen samt en bilaga innehållande en engelsk översättning av relevanta avsnitt ur den svenska högskoleförordningen den 9 september 2019, vilket gav dem relativt gott om tid att förbereda sig inför mötet med oss den 6/11.

Förutom mötet med kollegorna i Tübingen och den utvärderingstext som dessa skrivit, så har även Christina Kullberg, docent i franska vid Språkvetenskapliga fakulteten, Uppsala universitet fungerat som lokal granskare och inkommit med en egen rapport. Vi ville komplettera

benchmarking-processen också med en i förhållande till institutionen och fakulteten extern person som likväl är bekant med det svenska universitets- och utvärderingsväsendet. Kullbergs roll var att läsa vår självvärdering, samtala med ämnesföreträdare (Fischer och Rosengren) för att komplettera sin bild av ämnet och sedan att kommentera, samt eventuellt korrigera och komplettera den utvärderingsrapport som Tübingen förberett och färdigställer efter mötet. Kullberg har därtill träffat en representant för doktoranderna i retorik för att kunna ställa kompletterande frågor och inhämta doktorandernas perspektiv. Genom att förstärka utvärderingsprocessen på detta sätt önskade vi säkerställa en så mångsidig och rättvisande genomlysning av forskarutbildningen som möjligt.

Erfarenheter från benchmarking.

Mötet med kollegorna i Tübingen ägde rum på plats den 6 november 2019. Vid mötet deltog från Tübingen professor Dietmar Till, samt doktoranderna Viktorija Romascenko, Pia Rox samt Frank Schumacher. Professor Olaf Kramer skulle också ha deltagit, men fick tyvärr förhinder på grund av sjukdom. Från Uppsala deltog undertecknade, samt doktorand Karl Ekeman.

Denna halvdagsworkshop utvecklades till ett engagerat komparativt samtal rörande de olika retorikmiljöerna i Tübingen respektive Uppsala. Den röda tråden upprätthölls av Tills och Romascenkos väl förberedda frågor, tydligt baserade i vår självvärdering, samt av inspel från Rox och Schumacher. Detaljerna i Tills och Romascenkos kommentarer framgår av den skriftliga utvärdering de inkommit med (se bilaga) varför vi här koncentrerar oss på de övriga produktiva och givande aspekterna hos mötet.

Mötet med kollegorna i Tübingen genomfördes i en kollegial anda, men det var uppenbart att dessa inte bara tagit uppdraget på stort allvar, utan att de dessutom var anmärkningsvärt väl skickade för uppdraget, trots att det ju genomfördes i en för tyska förhållanden något främmande form. De frågor som ställdes motsvarade naturligtvis i viss mån dem vi kunnat vänta oss från en svensk panel, men skillnaden mellan akademiska och administrativa kulturer gjorde samtidigt att de tyska utvärderarna på ett oerhört givande vis uppmärksammade saker i vår självvärdering som en svensk granskare, i enlighet med den tysta kunskap om praxis som en sådan besitter, eventuellt hade förbigått. Detta gjorde att frågorna för vår del ofta gav impulser till nya och oväntade tankeprocesser, som det är vår övertygelse kommer att vara till gagn för utbildningens framtida utveckling. Utvärderingssamtalet genomfördes, i enlighet med instruktionerna, också konsekvent

ur ett komparativt perspektiv, vilket innebar att jämförelsen mellan Uppsala och Tübingen oavslutligt stod i fokus. Detta var ett perspektiv som, de otvivelaktligen avsevärda skillnaderna utbildningarna emellan till trots, var berikande vad gäller vår egen syn på den utbildning vi bedriver.

Ser man till nyttan av detta förfarande vid framtida utvärderingsarbete kan denna aspekt inte överbetonas. Men det bör också betonas att detta komparativa perspektiv, enligt de tyska kollegornas egen utsago, gjorde utvärderingsarbetet extra givande även för dem.

En vidare nytta var naturligtvis att diskussionen, efter att det formella utvärderingssamtalet var avslutat, kunde ledas in på möjligheterna till fortsatt samarbete mellan våra båda miljöer vad gäller såväl utbildning som forskning. Med tanke på att institutionen i Tübingen, såväl storleksmässigt som vad gäller den vetenskapliga inriktningen, har många likheter med retorikmiljön i Uppsala, betraktar vi det som synnerligen värdefullt inte bara för institutionen, utan även för Uppsala universitet i stort, att ett närmare samarbete miljöerna emellan på detta sätt kunnat initieras. Det bör också framhållas att diskussionen vad gäller denna aspekt redan vid det första mötet konkretiserades i form av en rad förslag på fortsatt samarbete. Till exempel kommer professor Till att under våren 2020 bjudas in till Uppsala för att presentera sin forskning om propaganda, vilket väl knyter an till en av huvudinriktningarna inom retorikforskningen i Uppsala. Vid detta tillfälle kommer vi också att fortsätta och konkretisera diskussionerna kring möjliga samarbeten inom MATARIKI-nätverket samt utbyten inom ERASMUS-programmen (särskilt lärarutbyte) och *Teaching at Tübingen*-programmet, vilka bland annat kan möjliggöra utbyten på doktorandnivå.

Till de möjliga nackdelar, bortsett från de eventuella ekonomiska och logistiska, som *benchmarking* kan medföra, hör att komparativa perspektiv kan vara svåra att anlägga och att utvärderingsformen kan vara svår att behärska för företrädare för en ickesvensk universitetskultur. I just vårt fall var dock dessa nackdelar, såsom redogörelsen ovan antyder, anmärkningsvärt frånvarande. Vid något tillfälle under utvärderingssamtalet var det uppenbart att frågan var baserad på en bristande kännedom om det svenska utbildningsväsendets realiteter, men även när så var fallet gav behovet av ytterligare förklaringar på den aktuella punkten upphov till intressanta och för båda parter givande diskussioner.

Rent innehållsligt tar vi särskilt med oss följande insikter från mötet:

- Det visade sig att likheterna (institutionernas storlek, forskningsintressen, kursutbud et cetera) mellan de båda akademiska miljöerna, trots skilda regelverk och anställningsförhållanden, var större än vi väntat oss. Det visade sig att inom Tübingens tydligt historiska orientering ryms också ett väl grundat intresse för samtida retorisk teori och teoribildning – och då i synnerhet forskning kring propaganda och produktion av social mening.
- Att vara doktorand vid Tübingen respektive Uppsala innebär föga förvånande olika krav och möjligheter. Under samtalet blev det tydligt att de svenska doktorandernas position som universitetsanställda, med alla de rättigheter och sociala skyddsnät som detta innebär, uppfattades som en klar styrka hos Uppsala. Samtidigt har Tübingen fördelen av att ha en miljö som omfattar många fler aktiva doktorander, vilket skapar en levande och produktiv forskningsmiljö. Vi diskuterade fram och tillbaka kring detta, i synnerhet kring hur man skulle kunna kombinera de båda systemens fördelar. Vi kan inte påstå att vi nådde fram till några egentliga lösningar, men enades om att undersöka möjligheterna till ett utvidgat samarbete mellan miljöerna, i första hand genom lärar- och studentutbyten.
- En särskilt värdefull del av utvärderingssamtalet ägnades åt en detaljerad diskussion av forskarutbildningens olika delar (som handledning, skrivarbete, publikationer, konferensdeltagande) vid de båda institutionerna – likheter, skillnader och möjliga lärdomar för båda. Det framgick att avhandlingsskrivande i Tübingen innebär ett långt mer självständigt och fristående arbete än i Uppsala. Eftersom en doktorand i det tyska regelsystemet inte befinner sig i en utbildning, utan betraktas som en ”färdigutbildad” junior forskare, finns till exempel inga särskilda kurser för doktorander, förutom i s.k. ”soft skills” (projektledning, akademiskt skrivande på engelska samt i viss mån högskolepedagogik).
- Utvärderarna påpekade att mycket av de aktiviteter som doktoranderna i Uppsala är involverade i och som är till gagn även för deras forskarutbildning och deras framtida arbete i eller utanför akademien, såsom exempelvis undervisning, konferensdeltagande, utåtriktat arbete inom ramarna för tredje uppgiften, samarbeten med näringslivets och civilsamhällets aktörer etc., inte i strängare mening kan anses vara en del av deras *utbildning* (de 240 hp som kursplanen omfattar). Ett förslag som uppkom i diskussionen var mot den bakgrunden att vi inrättar en kurs omfattande 7,5 hp. (preliminär titel:

”Retorikforskningen i samhället”, ”Rhetorical Scholarship in contemporary society”) som samlar dessa aktiviteter i poänggivande form, samtidigt som en sådan kurs också innehåller en teoretisk reflexion över humanioras och särskilt retorikens betydelse, möjligheter och utmaningar i en samtida politisk och kulturell situation.

- Ett mer indirekt resultat av utvärderingssamtalet, utan egentlig bäring på forskarutbildningen som sådan, var att impulsen väcktes till att undersöka möjligheterna att inrätta ett utbildningsprogram i ”Strategisk kommunikation”. Sådana finns f.n. i Lund men också i Tübingen, och konkurrerar där med retorikmiljöerna genom att erbjuda utbildning i delvis liknande kunskaper och färdigheter. Mot den bakgrunden skulle vi vilja undersöka möjligheterna att tillsammans med företrädare för statsvetenskapen och företagsekonomin utveckla ett fakultetsövergripande program, där retoriken skulle ha en självklart framträdande plats. Vi har redan vid institutionen omfattande kompetens i kampanjretorik och menar oss kunna bygga vidare på dessa i arbetet med vad vi tror har stora förutsättningar att bli en eftersökt och attraktiv utbildning.

Avslutningsvis vill vi, med bakgrund i våra hittillsvarande erfarenheter, varmt rekommendera institutioner som har framtida utvärderingsuppdrag att genomföra att överväga formen benchmarking.

Kommentarer till de båda utvärderingsrapporterna

Eftersom utvärderingsprocessen i sin helhet beskrivits ovan, kommer vi i dessa avslutande kommentarer uteslutande beröra frågor som berörts i de båda utvärderingsrapporterna, den längre från kollegorna i Tübingen och den kortare av Christina Kullberg.

Generellt är det vår uppfattning att dessa rapporter ger en för oss igenkännlig och rättvisande bild av forskarutbildningen i retorik. Utvärderingarna innehåller också viktiga rekommendationer som vi har all anledning att beakta vid det fortsatta utvecklingsarbetet av utbildningen.

Till dessa rekommendationer hör bl.a. den idé som framförs i rapporten från Tübingen att vi bör skapa en struktur som ger kurspoäng också för utåtriktade aktiviteter, såsom t.ex. anordnandet av konferenser, uppfyllande av den tredje uppgiften m.m. En sådan kurs skulle förslagsvis kunna heta någonting liknande ”Retorikvetenskapen i samhället/Rhetorical Scholarship in Contemporary Society” och kombinera praktiska inslag med en teoretisk diskussion om humanioras och särskilt retorikvetenskapens plats i det samtida politiska och kulturella klimatet. Det är vår övertygelse att en sådan kurs inte bara på ett tydligare sätt skulle formalisera betydelsen av utåtriktad verksamhet, utan också i kvalitativt hänseende innebära en avsevärd förstärkning av utbildningen.

Båda rapporterna berör problemet med forskarutbildningens dimensioner och den osäkra återväxten. Det vore självfallet önskvärt om att utveckla en strategi för att säkerställa kontinuitet vad gäller rekryteringen av nya doktorander. Problemet med liten och eller osäker återväxt inom forskarutbildningen delar vi med de flesta av fakultetens forskarutbildningsämnen och vi har utomordentligt svårt att formulera en sådan strategi på lokal nivå. Vi konstaterar bara att vad vi från retorikavdelningens sida kan göra är att söka externa forskningsmedel i så stor omfattning som möjligt och därvid också självfallet beakta de möjligheter som finns att söka pengar också till doktorandplatser.

I rapporten från Tübingen berörs också möjligheterna att ytterligare undersöka vilka möjligheter Erasmus- och Matarikisamarbetena kan innebära. Detta avser vi att ta tag i snarast möjligt. Inte minst möjligheten till lärarutbyte bör beaktas.

Idén att ge gemensamma ämnesöverskridande tematiskt orienterade kurser som framförs i rapporten från Tübingen finner vi mycket intressant, och här vill vi gärna utforska möjligheterna.

Vad gäller jämställdheten tar vi särskilt till oss Tübingens rekommendationer att fortsatt bevaka miljön ur ett jämställdhetsperspektiv och försöka skaffa oss en mer fullödlig bild av varför ett antal kvinnliga doktorander avbrutit eller åtminstone inte till dags dato fullgjort sina utbildningar, samt att bevaka kurslistorna extra noga för att tillse att kvinnliga forskare och kvinnliga retoriker görs närvarande i undervisningen.

Otto Fischer
Professor i retorik

Mats Rosengren
Professor i retorik